

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Maskulinitet i läromedel

En kritisk diskursanalys av en lärobok i religionsämnet

Masculinity in educational materials

A critical discourse analysis of educational material

Robert Andersson

Termin: Ht, 2013

Kurs: RKS310, 15 hp

Nivå: Kandidatexamen

Handledare: Bo Claesson

Längd: 8 816 ord

Abstract

Titel: Maskulinitet i läromedel – en kritisk diskursanalys av läromedel i religionsämnet

Författare: Robert Andersson

Termin och år: HT 2013

Kursansvarig institution: Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion

Handledare: Bo Claesson

Examinator: Wilhelm Kardemark

Nyckelord: Maskulinitet, hegemonisk maskulinitet, normer, läromedel, Raewyn Connell, Judith Butler

Abstract: This study indicates that research about men and masculinity does not appear to have advanced as far as research about women and femininity. Similarly to attitudes concerning women and femininity, clear norms and attitudes regarding men and masculinity pervade society. Hence, there is a clear need for further research within this field to be carried out. This study, with the support of previous research, looks at gender norms which exist in educational material and the impact it might have on students. Against this backdrop, the author has focused the analysis on one textbook as educational material at upper secondary level with particular emphasis on masculinity and its associated norms. The methodological approach is critical discourse analysis (CDA). The main findings in this study show the existence of norms and attitudes about masculinity in the selected textbook. The analysis is substantiated by the use of examples. Furthermore, it is argued that men and masculinity is a social construct and discussed in the textbook in relation to norms about masculinity. An attempt is made to illuminate how these norms can influence students' beliefs concerning masculinity.

1. Inledning	1
2. Syfte och frågeställningar	2
3. Metod	2
3.1 Uppsatsens struktur	2
3.2 Material	3
3.3 Undersökningsmetod	4
3.4 Avgränsningar och problem	5
3.5 Etiska reflektioner	6
4. Tidigare forskning.....	6
4.1 Reichenberg (2010)	6
4.2 En granskning av hur kön framställs i ett urval av läroböcker (2006)	7
4.3 Kritisk läsning av pedagogiska texter (2011)	7
4.4 Relationer i skolan (2008).....	7
5. Teoretiskt ramverk.....	8
5.1 Diskursanalys	8
5.2 Maskulinitet.....	11
5.3 Hegemonisk maskulinitet	12
5.4 Den heterosexuella matrisen	13
6. Analys	14
6.1 Normer om maskulinitet	14
6.2 Framställningar av män i förhållande till normativa diskurser	17
6.3 Potentiella effekter och påverkan	20
7. Didaktisk anknytning.....	22
8. Sammanfattning och avslutande diskussion.....	23
Källförteckning.....	27
Elektroniska källor	27
Litteratur	27

1. Inledning

Se min lärare, denna Pandusönernas mäktiga här, uppställd av Drupadas son, din kloke lärjunge! Här finns djärva och skickliga bågskyttar, Bhimas och Arjunas likar i strid: Yuyudhäna, Virata och Drupada, den store härföraren, Dhrstaketu, Cekitana och Kasiraja den kraftfulle, Purujit, Kuntibhoja och Saibya, främst bland män, Yudhamanayu den tappre och Uttamaujas den kraftfulle, Subhadras och Draupadis söner – stora härförare alla.

(Bhagavad-Gita, 2008:33)

Citatet är hämtat ur den mytologiska diktsamlingen *Bhagavad-Gita* som kan ses som en sammanfattning av de hinduistiska upanishaderna. Makt, klokhet, mod, vapenskicklighet, stor, kraftfull och så vidare är de genomgående karaktärsdragen hos sönerna som nämns i texten. Saker som kan antas vara synonymt med stereotyp maskulinitet.

Intresset att skriva om maskulinitet har väckts av de föreställningar om män som genomsyrar olika aspekter av världen. Precis som med kvinnor och femininitet finns det stereotypa roller och förmågor hos män och maskulinitet.

Det kan antas att kvinnor oftast ses som ett offer för patriarkala system och mäns överordning och konsekvensen av detta kan bli att forskning om män och maskulinitet inte produceras i lika stor utsträckning och analyserande av männen hamnar lite i skuggan av sitt eget förtryck.

Jag ser en tendens i att män och maskulinitet inte problematiseras på samma sätt eller i lika stor utsträckning som kvinnor och femininitet vilket kan ses som ett forskningsproblem.

Något som oftast får utstå kritik från exempelvis genusforskare för sina patriarkala strukturer och sin hierarkiska uppdelning mellan kvinnor och män är religion. Genusforskning inom religion verkar vara ett omdiskuterat ämne då det kan krocka med begrepp eller föreställningar om religionsfrihet och frihet från religion. Den svenska skolans styrdokument prioriterar jämställdhet och likabehandling relativt högt.

Enligt *Läroplanen för de frivilliga skolformerna - lpf 94* (2006:3) föreligger det i gymnasieskolans verksamhet förbud av diskriminering eller olikartad behandling utifrån de klassiska diskrimineringsgrunderna kön och religion eller övrig trosuppfattning. Av detta följer en given snårighet i hur skolan skall upprätthålla innehåll i styrdokumentet utan att

bryta mot dem genom att lära om religioner som kan ha en annan syn på mannens eller kvinnans roll. Enligt min personliga åsikt är detta inte speciellt svårt att göra, men det vore intressant att se hur läromedel i religion egentligen beskriver eller framställer dessa aspekter.

Under min praktiska utbildning på Fässbergsgymnasiet i Mölndal kom jag i kontakt med boken *Söka svar*. Denna bok ville jag därför undersöka eftersom den verkade intressant. I uppsatsen vill jag undersöka hur boken behandlar maskulinitet.

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att analysera hur normativa föreställningar av maskulinitet förekommer i läroboken *Söka svar* som används av lärare och elever på gymnasienivå.

Följande frågeställningar har utgått från i uppsatsen:

- Hur förekommer normer och beteenden som rör maskulinitet i läroboken?
- Hur framställs och diskuteras män i läroboken i förhållande till normativa föreställningar om maskulinitet?
- Hur kan normer och beteenden som förekommer i läroboken påverka elevers syn på maskulinitet?

3. Metod

Under detta avsnitt presenteras uppsatsens struktur, metod samt det material som använts för att sammanställa uppsatsen och slutligen avgränsningar som gjorts.

3.1 Uppsatsens struktur

Uppsatsen har ett antal huvudrubriker. Först kommer inledningen där jag förklarar val av ämne. Därefter syfte och frågeställningar. Under avsnittet metod förklarar jag uppsatsens struktur, vad jag använt för material samt vilken undersökningsmetod jag använt. Jag har också beskrivit vilka avgränsningar och problem jag haft samt gjort etiska reflektioner. Sedan följer avsnittet tidigare forskning där jag berättar om undersökningar som tidigare gjorts inom området.

Därefter följer det teoretiska ramverket där jag berättar om de teorier jag knutit till undersökningen och analysen. I nästkommande avsnitt är undersökningsdelen där jag gör min analys med exempel ur den bok som analyserats. Sedan följer den didaktiska anknytningen och uppsatsen avslutas med en sammanfattning och avslutande diskussion.

3.2 Material

Det empiriska materialet har erhållits från boken *Söka svar*. Innehållet i boken utgår ofta från att se på likheter och gemensamma nämnare mellan världsreligioner genom att ställa undersökande och jämförande frågor till eleven.

Existentiella och etiska frågeställningar förekommer också relativt ofta i boken genom olika typer av praktiska övningar eller diskussionsfrågor.

Boken betonar även relationen mellan religion, kultur, individ och samhälle samt religionens roll i samband med främst samhälle och kultur.

Boken riktar mycket fokus på etiska och existentiella frågor samt kvinnans roll inom religioner och i det övriga samhället. Mannens roll framkommer i princip aldrig.

Förutom detta verkar boken genomgående vara genusmedveten och det var svårt att hitta ”klockrena” exempel på sådant som kan uppfattas som normerande eller stereotyp. Personligen uppfattade jag därför boken som bra och genomtänkt. En svaghet med den är att religionerna ofta förenklas väldigt mycket.

Anledning till att jag valde *Söka svar* är att författaren av boken själv är ämneslärare på gymnasiet i religion samt att denna bok användes mest på den skola jag verkade inom. Dessutom användes den i flera andra skolor i Göteborgsområdet.

En annan bok som kunde varit aktuell är *Religion 1 för gymnasiet* men jag valde *Söka svar* därför att den boken var bekant för mig tidigare.

Valet av att analysera läromedel beror på att forskning inom detta område visar att läromedel har stor betydelse för barn och ungas lärande i skolan. Skolor med avsaknad av läromedel får sämre resultat (OECD 2010:51, 83).

3.3 Undersökningsmetod

Kritisk diskursanalys som metod möjliggör att teoretiskt och empiriskt analysera det textbaserade materialets upprätthållande av maskulinitetsnormer som en diskursivt utformad egenskap eller identitet i en social praktik. Fairclough (1992:73) Winther Jørgensen och Phillips (2009:15–17).

En analys av innehållet i *Söka svar* gjordes för att hitta exempel på förekommande normer och beteenden som rör maskulinitet, samt hur dessa framställs och diskuteras i boken i förhållande till normativa föreställningar om maskulinitet. Uppsatsens metod kan delas in i två steg. Det första steget är att lyfta ut exempel ur materialet vilka kan tolkas som förekommande normer om maskulinitet. Det andra steget är att belysa hur textens exempel kan möta lärare och elever i undervisningen.

Det som framkommer i det empiriska materialet ses i uppsatsen som något elever och lärare möter i undervisningen. Beroende på hur lärare och elever reagerar gentemot innehållet i texten påverkar detta hur normer om maskulinitet skapas, inkluderas, exkluderas eller upprätthålls. I denna process är språket avgörande (Börjesson & Palmblad 2007:10–11).

Exemplen som jag lyfte fram ur *Söka svar* valde jag genom att söka efter kopplingar med de teorier jag tar upp i teoretiskt ramverk. I första hand undersökte jag hur språket användes eftersom diskursanalys innebär användning av språk och såg på det som en komponent av sociala processer och sociala beteenden (Alvesson & Skjöldberg 2008:192)

Därefter har jag analyserat exemplen, tolkat och beskrivit hur exempelvis individer skapar mening och betydelse i maskulinitet samt hur det möjliggör för individer att tolka maskulinitet när det förekommer i läroboken.

Kopplingen till hegemonisk maskulinitet gjordes genom att kontrollera huruvida det fanns flera olika typer av maskuliniteter i exemplen (Connell, 2008:100).

När det gäller teorin om den heterosexuella matrisen, där samhället genomsyras av en heteronormativ prägel, har jag också letat efter text i *Söka svar* där detta är framträdande som exempel (Butler, 2006:96).

En fördel med ett avgränsat material som endast en bok inneburit är att det möjliggör en djupare och mer genomgående analys jämfört med ett mycket bredare urval av läroböcker.

Detta är samtidigt en brist eftersom det inte går att dra några generella slutsatser utifrån ett så avgränsat material som en lärobok. Men det är inte heller det som är uppsatsens syfte.

Följden av att enbart analysera en bok blir en svaghet i uppsatsen. För att bära upp denna svaghet gjordes en telefonundersökning.

Telefonundersökningen gick till på så vis att jag ringde 10 skolor i göteborgsområdet och frågade om läromedelsboken *Söka Svar* användes på dessa skolor i undervisningen. Av de 10 skolorna var det 7 skolor där religionslärare kunde svara på frågan. På de övriga 3 skolorna där ingen svarade möttes jag av telefonsvar och ingen hörde av sig. På 4 av de 7 skolorna som svarade användes boken antingen som referensexemplar i sitt bibliotek eller aktivt i undervisningen. *Söka svar* användes av drottning Blankas gymnasium i centrala Göteborg som referensexemplar i deras bibliotek. Boken användes av drottning Blankas gymnasium i Kungsbacka där boken användes av minst två lärare och tidigare av alla. Vissa lärare hade ersatt boken med motiveringen att den förenklade religionerna för mycket. Boken användes även på Krokslättis gymnasium i Mölndal och Mikael Elias gymnasium i centrala Göteborg. Boken visste jag redan att den användes på Fässbergsgymnasiet i Mölndal eftersom det var där jag lånade den.

Enligt de övriga två tillfrågade lärarna, i skolorna där boken inte användes, hade den använts tidigare och var inte okänd för dem. Slutligen sammanställdes resultatet av det jag analyserat och en avslutande diskussion gjordes.

3.4 Avgränsningar och problem

Från början var det tänkt att flera böcker inom olika åldrar och årskurser skulle analyseras. Eftersom en mycket noggrann, grundlig och fördjupad analys av böckerna var önskvärd valde jag att avgränsa mig till en bok med hänsyn till tidsramen för uppsatsskrivandet.

Alltså gjordes en noggrann och stringent analys av en bok istället för en enklare och kortare analys av flera böcker.

En analys av flera böcker, inom tidsramarna för uppsatsens färdigställande, kunde medfört en förlust av viktiga aspekter som en djupare och mer avgränsad analys kan hitta. Förutom textanalys kan även en bildanalys göras i denna bok. Även om inte underlaget blir lika brett, som med flera böcker, öppnas möjligheter för andra typer av intressanta resultat.

En svaghet med studien är det kan vara svårt att hävda vad som faktiskt är en äkta norm om maskulinitet. Vad som är maskulint utifrån normer är svårt att egentligen veta säkert eftersom dessa normer kan variera beroende på tid och kontext. Synen på maskulinitet förändras exempelvis över tid.

3.5 Etiska reflektioner

Intresset att undersöka normer och beteenden som rör maskulinitet i läromedel kan vara viktigt av flera olika skäl. Normer om kön och genus genomsyrar skolan precis som övriga samhället. Därför kan det vara viktigt att sträva mot att hitta vilka faktorer som kan bidra till att dessa normer upprätthålls eller förändras. Om exempelvis lärare och elever arbetar med material som bidrar till att upprätthålla specifika normer om kvinnor och män är det av stor vikt att problematisera detta. Detta kan ge läraren och skolan en unik chans att utmana elevers och samhällets rådande normer och föreställningar om kön och genus.

Det kan vara viktigt att lärare som utbildare och kunskapsförmedlare är normkritiska eftersom de i sitt yrke som utbildare och kunskapsförmedlare har en unik chans att hjälpa sina elever att diskutera, utmana, nyansera och problematisera normer och föreställningar och bidra med förändring och utveckling.

4. Tidigare forskning

I denna del tar jag först upp en sammanställning av tidigare forskning om läromedel som jag använt. De första studierna handlar om genusmönster i läromedel av Berge & Widding (2006) samt Carlson & von Brömssen (2011) kritiska läsning av läromedel. Slutligen tas en studie av Holm (2008) upp som handlar om relationer i skolan utifrån ett genusperspektiv.

Tidigare forskning kommer att jämföras med uppsatsens resultat. Tidigare forskning underbygger och förtydligar min metod som används vid analys av det empiriska materialet.

4.1 Reichenberg (2010)

Det har gjorts mycket forskning om läroböcker inom lärarutbildning och didaktisk kontext. Ibland förekommer det att man fokuserar på hur kön, genus och normer framställs i olika läroböcker även om inriktningen till just maskulinitet eller män verkar vara begränsad. I en sammanställning som gjordes 2010 av professor Monica Reichenberg gjorde jag ett begränsat

urval av studier som kan knytas an till denna uppsats. Dessa studier är Berge, B-M. & Widding, G. (2006). *En granskning av hur kön framställs i ett urval av läroböcker*. Carlson, M. & von Brömssen, K. *Kritisk läsning av pedagogiska texter*. Ann-Sofie Holm. (2008). *Relationer i skolan*.

4.2 En granskning av hur kön framställs i ett urval av läroböcker (2006)

I studien granskas genusmönster i svenska läromedel. Granskningen genomfördes med utgångspunkt från olika typer av genusteorier. Berge och Widding kritiserar läromedlen, som i detta fall rör sig om böcker, utifrån tre aspekter. Transpersoner görs osynliga i läroböckerna, män är i princip överrepresenterade och att det förekommer vad de kallar ”könsmedveten text” i liten utsträckning. I förhållande till denna uppsats var det intressant hur män utgjorde normen i biologin. Den könsneutrala bilden av människan utgjordes alltid av män och konstruerade ofta normen av teknik och biologi genom text och bild.

4.3 Kritisk läsning av pedagogiska texter (2011)

Det centrala temat verkar handla om att läroböcker kan bidra till att konstruera normer för sociala relationer, sociala processer och praktiker. Beroende på innehållet i läroböckerna menar författarna att det kan bidra till att påverka uppfattningar och föreställningar om vad som är rätt och fel samt vad som är åtråvärda och eftersträvansvärda beteenden eller utseenden.

Författarna hävdar att de genom sin analys av läromedel kan hitta specifika mallar, mönster och stereotypifiering vilket kan skapa, behålla eller utveckla fördomar.

En annan central del i bokens budskap är att beroende på hur läsandet av en text ser ut kan värderingar och föreställningar bli synliga eller osynliga.

4.4 Relationer i skolan (2008)

Studien syftar till att utforska utbredning av femininiteter och maskuliniteter som uppstår och konstrueras bland elever i två olika skolor. I studien *Relationer i skolan* (2008:152–163) utforskar författaren hur maskuliniteter och femininiteter konstrueras och upprätthålls bland elever i två olika skolor. Genus ses i studien som en social konstruktion. Empirin som samlades in i studien bygger på kvalitativa intervjustudier och observationer i olika

klassrumssituationer. (Holm 2008:152–163) kommer fram till att olika typer av genuskonstruktioner som femininitet och maskulinitet är mycket flexibla och flytande. Pojkars och flickors femininitet och maskulinitet kunde ta sig olika uttryck beroende på kontexter och situationer inom den hierarkiska genusordningen. Det mest relevanta i studiens resultat i förhållande till föreliggande uppsats är hur eleverna glorifierade vissa attribut och domäner kopplat till maskulinitet medan attribut och domäner kopplat till femininitet oftast nedvärderades. Exempel på maskulina attribut var fotboll och sportighet.

5. Teoretiskt ramverk

Mina val av teorier är relaterade till syfte och frågeställningar och metod där den första teorin behandlar diskursanalys. Därefter följer Raewynn Connells resonemang om maskulinitet vilket underbygger och argumenterar för utgångspunkten av maskulinitet som definition och hur maskulinitet kan ses som en social konstruktion. Därefter tar jag upp Raewynn Connells hegemoniska maskulinitetsteori som kan ge förståelse för hur specifika typer av maskuliniteter framställs i det empiriska materialet. Valet av Connell styrs av att hon anses vara en av de absolut främsta inom mansforskningsområdet. En tredje teoretisk utgångspunkt är Judith Butlers teori om den heterosexuella matrisen. Denna teori kan också bygga på förståelsen för hur maskulinitet framställs och diskuteras i materialet.

5.1 Diskursanalys

(Fairclough 2003:21) ser text och språk som en del av sociala praktiker. Människor kan interagera med varandra på olika sätt i sociala processer. Exempelvis genom att tala eller skriva. Vissa sociala processer är mer bundna till kontexten medan andra inte är det. Fairclough använder sig av exemplet fotboll. Där har språket viss betydelse eftersom det kan användas i syfte att be en lagkamrat passa bollen. Mestadels menar Fairclough att en fotbollsmatch i allra högsta grad bygger mycket på icke-lingvistiska processer som innebär fysiska handlingar. För att kontrastera detta tar Fairclough upp ett motsatt exempel. I ett klassrum är lektionen i allra högsta grad lingvistisk. Lärare och elever förmedlar saker till varandra.

Läraren skriver på tavlan och formulerar sina bedömningar. Eleverna gör anteckningar genom det läraren förmedlar etcetera. En lektion byggs dock inte enbart på språk. Att utföra handlingar som att anteckna och skriva på tavlan kräver även ett kroppsligt och fysiskt

utförande. Med detta som utgångspunkt fokuserar Fairclough på relationen text, sociala processer, sociala praktiker och sociala strukturer. Enligt Fairclough (2003:21–22) är sociala strukturer något abstrakt eftersom det kan involvera allt möjligt från ekonomiska strukturer till sociala klasser eller språk.

Relationen mellan sociala strukturer och sociala processer/händelser är komplext. Det är förloppen i denna relation Fairclough kallar sociala praktiker. Exempel på en sådan praktik kan vara att bedriva undervisning i ett klassrum. Fairclough menar vidare att man kan se på sociala praktiker, i det här fallet undervisning, som ett sätt att selektivt kontrollera strukturen genom att inkludera, exkludera eller upprätthålla något i det sociala livet.

Diskursanalys innebär alltså användning av språk. Detta betyder inte bara språk som muntligt utan även skriftligt sådant. Allt från sociala konversationer till skriftliga dokument omfattas av diskursbegreppet.

Vid användning av diskursanalys som konstruktivistisk teori är utgångspunkten att individer är föränderliga varelser. Språket ses inte heller som en reflektion av individens yttre beteenden eller inre mentala känslor. Fokus ligger på att se exempelvis samtal och texter som komponenter av sociala processer och sociala beteenden vilka grundas i tolkning. (Alvesson & Skjöldberg 2008:192) Målen inom diskursiv samhällsforskning är bland annat att undersöka regler, diskussioner, samtal, sedvänjor och kulturella strukturer som systematiserar och ordnar skapandet av mening i sociala sammanhang. När elever och lärare, som föränderliga varelser, arbetar med exempelvis ett läromedel i den sociala praktiken är deras samtal och möte med texten en aspekt av den sociala strukturen. Det är i mötet med texten som elever och lärare kan samtala och diskutera den eller förmedla dess innebörd medvetet eller undermedvetet till varandra.

Utifrån Howarth (2007:18) kan ett diskursanalytiskt perspektiv förstå, analysera, tolka och beskriva hur exempelvis individer skapar mening och betydelse i maskulinitet. Samt hur det möjliggör för individer att tolka maskulinitet när det förekommer i läroboken. Trots att det enligt Fairclough & Wodak (1997 se kap 1.3) finns mängder med olika definitioner och varianter av diskursanalys bottnar förmodligen samtliga i den socialkonstruktivistiska tanken. Som nämnt, genom språket, och andra sociala processer formas individer och grupper beteenden och uppfattningar om verkligheten (Potter 1996:116). Det existerar inga objektiva fakta utan processen bygger på att tolka och därefter söka efter en förståelse av hur normer

om maskulinitet förekommer i textmaterialet. Det viktiga är inte att hitta någon sanning utan att undersöka vad som uppfattas eller presumeras som sanning av ett större sammanhang (Widerberg 2002:156–176). Ett exempel på ett större sammanhang kan vara samhället eller en grupp människor inom skolan som utgör en diskurs av uppfattningar och normer om män och maskulinitet.

Diskursanalysen blir uppsatsens verktyg i syfte att tolka en konstruerad sanning om verkligheten. Genom tolkning och ökad förståelse för något kräver detta även en form av öppensinnlighet gentemot andras tolkningar och perspektiv. Vid analys av det empiriska materialet används kritisk diskursanalys som analysmetod. Denna metod blir det redskap som är nödvändigt för att analysen ska kunna belägga de resultat som studien uppvisar. Enligt Fairclough (1992:73) är förhållandet mellan text och det sociala sammanhanget viktig. Språket som diskurs påverkar exempelvis maskulinitetsnormer i skolan eller samhället medan skolan eller samhället i sin tur påverkar språket.

Fairclough menar att texten är en liten del av processen mot att åstadkomma förståelse.

I denna uppsats är sammanhanget som texten används i central. Det sammanhanget gäller relationen mellan elever/lärare och text. I analysen lägger jag stor vikt på tanken att se gymnasieskolan som institution. Jag avser de sociala och diskursiva relationer som kan finnas på skolan mellan elever, lärare, normer och styrdokument.

.../ it is only by shunting between language and social context (i.e., between the planes of science as text and science as institution) that we can begin to map out a meaningful interpretation of the discourse of science

(Halliday & Martin 1996, s. 26)

Även enligt Winther Jörgensen och Phillips (2009:15–17) är det viktigt att ange vilka strukturer diskursen tillhör och vilka strukturer diskursen förbinder sig till. Författarna menar även att diskursiv ordning kan vara institutionellt bunden men interagerar ofta med andra diskursiva ordningar.

5.2 Maskulinitet

Eftersom maskulinitet är ett centralt begrepp i uppsatsen krävs det att begreppet definieras och diskuteras. Enligt Connell (2002:103) är det en personlig och subjektiv erfarenhet huruvida individen identifierar sig som man eller kvinna. Connells premiss är att biologiska och sociala variabler tillsammans utgör grunden till könsskapandet. Detta går inte fullständigt i linje med (Butler 2006) som kan tolkas vara mer konstruktivistisk. Dock har båda en konstruktivistisk utgångspunkt. Enligt Connell (2002:49) är idéer om exempelvis hormoner styrta av strikta idéer. En sådan idé bygger på tanken om att testosteron är ett ”manligt” könshormon och att det skulle finnas mer av detta i mäns kroppar jämfört med kvinnors. Detta i sin tur skulle kunna utgöra grunden för ett maskulint beteende som brukar handla om egenskaper i form av sexuell lust, aktivitet och aggressivitet.

Connell menar att det inte finns tydliga bevis för att kunna dra dessa slutsatser. Vidare menar Connell att all forskning relaterat till experiment och liknande inom detta fält utförs genom sociala bedömningar. Detta går ut på att personer som är med i experiment redan innan utförandet sorteras in i kategorierna ”män” och ”kvinnor”. Bedömningarna görs därmed utifrån att personerna redan benämnts som män och kvinnor vilket är problematiskt.

Det går inte att undersöka biologiska processer och förklara dem som objektiva faktum utan att kompromissa med sociala processer. Något som maskulinitet uppstår i en komplicerad utvecklingsgång med både biologiska aspekter och sociala aspekter som samtidigt påverkar individens beteenden och handlingar (Connell 2002:89).

Frågan om vad som är maskulint beror enligt Connell på relationen till exempelvis klass och ålder. Det förekommer kanske skillnader om vad som uppfattas som manligt hos en affärsman jämfört med en lärare.

Connell (2002:89) för ett poststrukturalistiskt resonemang genom att se samhället som en struktur. Denna struktur upprätthåller meningar, uppfattningar och diskurser som, i uppsatsens fall, kan vara maskulinitet. När individer och grupper i ett samhälle eller ett klassrum samtalar och diskuterar en ”man” underbyggs detta till meningar, uppfattningar, föreställningar, tolkningar och värderingar om vad en man är. Dessa socialt konstruerade tankar är enligt Connell (2002:49) mer än bara testosteron och att vara en hane; ett maskulint däggdjur med biologiska drifter.

Maskulinitet kan inte ses som en intransitiv egenskap som gravitation eller ljusets hastighet. Skapande av och definition av maskulinitet är något som är svårt att greppa eftersom det är svåröverskådligt och diffust eftersom det dessutom förändras över tid. Maskulinitet kan ses som en social konstruktion formad inom en social struktur via sociala praktiker och bygger på sociala normer, föreställningar och beteenden.

5.3 Hegemonisk maskulinitet

Teorin om hegemonisk maskulinitet tar Connell upp i sin bok *Maskuliniteter* (2005). Teorin bygger på tanken om att det finns flera olika typer av maskuliniteter. Connell är exempelvis kritisk mot tidigare forskning av exempelvis Erich Fromm eftersom maskulinitet enligt Connell inte handlar om någon form av precis, låst och okomplicerad karaktär som ser ut och beter sig på ett och samma sätt överallt i alla kulturer och samhällen.

Connell menar istället att maskulinitetens uttryck är något som kan se väldigt olika ut i så kallade hegemoniska maktstrukturer. Connell tar avstamp i Antonio Gramscis analys av sociala klasser och klassers relationer med varandra. Med detta hävdar Connell att det på samma vis finns avancerade kulturella växlingar hos mänskliga individer och grupper och deras bevarande av maskulinitet (Connell 2005:100). Precis som med vissa klasser finns det även vissa maskuliniteter som är lite bättre, finare eller mer sanna än andra.

Dessa står därför över vissa andra typer av maskuliniteter eller intressen och beteenden hos människor, främst män.

De högsta och bästa maskulina beteendena blir enligt Connell den patriarkala diskurs som har makt över kvinnorna samt de övriga männen i samhället. Connell exemplifierar med patriarkatet som är tanken om att männen styr och därmed underordnar kvinnor, men också vissa män, på olika nivåer. Connell har därför ett normkritiskt perspektiv som inte bara handlar om relationen mellan män och kvinnor utan även relationerna mellan män utifrån samma utgångspunkt. Det bästa och mest konkreta exemplet på denna process hos Connell är ”heterosexuella mäns dominans och homosexuella mäns underordning” (Connell 2005:102). Det vill säga homosexuella mäns placering i botten av denna maskulinitetshierarki.

I samhället finns specifika beteenden hos män som är sämre och mindre värda än andra beteenden eftersom de hamnar längre ner eller i botten av den hegemoniska maskuliniteten.

Klassiska exempel på sådana beteenden eller handlingar kan antas vara kramar, pussar, fysisk svaghet, passivitet, rädsla och allt det som i princip är en motsats till Subhadras och Draupadis söner (se citat sid 4.) Alla dessa beteenden närmar sig istället det som kallas femininitet vilket är något av det lägst rankade i den hegemoniska maskuliniteten (Connell 2005:102–103). Den hegemoniska maskuliniteten ses i denna uppsats som ett sätt att visa på maskulinitetens komplexa natur.

Det kan tilläggas att teorin har fått utstå en del stark kritik av (Folkesson, Nordberg och Smirthwaite 2000) där författarna menar att Connell fokuserar för mycket på hur män förtrycker varandra vilket gör att kvinnan hamnar i skymundan. Denna kritik behandlar (Connell och Messerschmidt 2005) i *Hegemonic masculinity. Rethinking the concept*.

I artikeln utvecklar och förtydligar författarna begreppet hegemonisk maskulinitet som teori med mycket av denna kritik som utgångspunkt.

5.4 Den heterosexuella matrisen

Den heterosexuella matrisen är ett teoretiskt ramverk skapat av Judith Butlers tankar och handlar om att samhället präglas av en slags heteronormativ inställning. Denna inställning bygger på relationen man kontra kvinna och denna relation är alltid i centrum.

Mannen och kvinnan ställs inte mot varandra enbart socialt utan även kroppsligt genom att deras kroppar ska vara bärare åt specifika ideal och maskulina samt feminina attribut. Könen man och kvinna gör anspråk på varandra genom åtrå eller konflikter (Butler 2006:96).

En viktig aspekt av teorin är kopplingen till det normala som är ”att vara” inom ramarna för denna relation samt följa övriga sociala och kroppsliga attribut. Ju mer en person avviker från det normala desto mer alienerad blir personen i fråga från den övriga omgivningen. Övrig omgivning kan vara mindre grupper av individer till hela samhällen som genomsyras av föreställningar om maskulint och feminint (Ambjörnsson 2006:20–24).

Den heterosexuella matrisen hänger tydligt ihop med den hegemoniska maskuliniteten därför att den är normkritisk och inte bara beskriver en underordning av exempelvis homosexuella människor. Även den heterosexuella matrisen kan ses som en del av en attributshierarki där vissa ideal och beteenden är mer normala och bättre än andra. Gemensamt för båda teorierna

är att beteenden och attribut som inte ”logiskt” följer en specifik social konstruktion av kropp och kön anses vara onormala, negativa eller mindre åtråvärda.

6. Analys

I detta avsnitt görs den kritiska diskursanalysen av läroboken *Söka Svar* (2009).

Kortfattat bygger alltså innehållet i läroboken på att se på likheter och gemensamma nämnare mellan världsreligioner genom att ställa undersökande och jämförande frågor till eleven.

Existentiella och etiska frågeställningar förekommer också relativt ofta i boken genom olika typer av praktiska övningar eller diskussionsfrågor. Boken betonar även relationen mellan religion, kultur, individ och samhälle samt religionens roll i samband med främst samhälle och kultur.

Analysen kommer att delas in i kategorier som grundas i uppsatsens två frågeställningar. Den första kategorin rör normer om maskulinitet. Den andra kategorin rör hur män framställs och diskuteras i materialet i förhållande till normer. Inom varje kategori kommer exempel att hämtas ur boken. Dessa exempel ska visa hur normer och beteenden som rör maskulinitet förekommer i materialet. Analysen går ut på att lyfta fram hur normer om maskulinitet framträder i *Söka svar* genom språket samt hur män och maskulinitet framställs och diskuteras i *Söka svar*.

6.1 Normer om maskulinitet

Citaten i detta avsnitt hämtas ur kapitlet *Etik – en fråga om att tänka efter före* i boken *Söka svar*. Kapitlet går ut på att eleven ska reflektera kring etiska problem och dilemman i förhållande till olika etiska modeller. En av dessa modeller är sinnelagsetik och denna modell beskriver boken med olika exempel. Enligt *Söka svar* handlar sinnelagsetik om att en handlings moraliska värde bygger på vilken intention eller baktanke individen har.

Det är födelsedag och familjens minsting har fått sin första fotboll. Med liv och lust prövar han sin present och så >>klirr<< - rutan till badrumsfönstret förvandlas till splitter. Oj och förlåt, snörvlar barnet och gråter.

(Söka Svar 2009:34)

Pojken i exemplet får sin första fotboll. Vilket kan tyda på att det kommer att följas av ett antal fotbollar och det känns som om det är standard för pojkar att få en fotboll. Att sedan en olycka följer som leder till ett söndrigt fönster tyder på att det har gått ganska våldsamt och oansvarigt till. Om en parallell till Connells idéer tas, om att testosteron inte påverkar män så som många tror vilket jag skriver om i det teoretiska ramverket, så kan inte tidigt testosteronflöde och aktivitet förklara att det går för hett till. Om författaren utgår från ett perspektiv som står i motsats till det Connell har, så blir texten relevant med det jag undersöker i uppsatsens syfte. Utifrån ett sådant perspektiv så blir texten relevant med det jag söker i uppsatsens syfte. Det kunde ju lika gärna ha stått ”barnet” genomgående istället för ”han” om det inte föreligger på det sättet.

Holm (2008:152–163) har ett avsnitt om kroppsideal och sportighet som bland annat beskriver hur sportighet förknippas med ideal maskulinitet. Enligt studien var det eftersträvansvärt att vara sportig bland både pojkar och flickor. Inte för att det var bra i sig utan därför att det bottnade i att sportighet hos både flickor och pojkar var förknippat med eftersträvansvärt maskulinitetsideal. Fotboll togs upp som exempel i Holms studie och användes som verktyg hos flickor och pojkar för att visa upp sig, etablera en social identitet och bli synliga. I studien omnämndes sportighet som den rådande normen på skolan men den var, främst hos pojkarna, både tydligare och starkare. I citatet som hämtats från läroboken framkommer relationen pojke och fotboll. Det är möjligt att se pojken och fotbollen som en norm. I en intervju i Holms studie förlöjligas icke-sportiga killar som inte är bra på fotboll av en grupp flickor. De tycker däremot att det är mer acceptabelt att vara icke-sportig och dålig på fotboll om man är tjej.

Detta bekräftar Connells teori om den hegemoniska maskulinitetens hierarkiska och värderande strukturer av olika och mer eller mindre eftersträvansvärda maskuliniteter vilket rör förhållandet mellan män. I olika typer av maskulina grupper finns en hierarki med en typ av maskulinitet som är den högst stående, alltså; det hegemoniska mönstret av maskulinitet. I motsats till detta finns lägre stående eller mer eller mindre marginaliserade typer av maskulinitet eller helt uteslutna beteenden inom den maskuliniteten. I det här fallet är det exempelvis oacceptabelt att vara icke-sportig och dålig på fotboll samtidigt som man är en kille.

Detta kan därför kopplas samman med tidigare forskning av Carlson & von Brömsen (2011) som visar hur läroböcker kan bidra till att konstruera normer för sociala relationer, sociala processer och praktiker.

Det finns exempelvis även annan forskning (Grahn, K. 2006) som visar hur mannen eller pojken är grunden eller utgångspunkten för beskrivningen av kroppen, biologisk utveckling och träning ofta i könsneutrala sammanhang. Detta likna även det som nämndes tidigare utifrån Berge & Widding (2006) om mannen som normen gällande teknik och biologi. (Se avsnitt: tidigare forskning) Nästa avsnitt och exempel i läroboken handlar också om sinnelagsetik och detta beskrivs med olika dilemman.

Det vi kan veta är vilka motiv någon säger sig ha. Att Magnus ger blommor till Karin och bjuder henne på restaurang verkar ju snällt, men hur vet vi att han inte bara är ute efter att sol-och-våra henne?

(Söka Svar 2009:35)

I detta utdrag ur bokens kapitel kan tecken på normer och beteenden som rör maskulinitet urtolkas. Det sinnelagsetiska exemplet bygger på att Magnus ger blommor till Karin. Enligt sinnelagsetiken kan vi, enligt materialet, aldrig vara säkra på Magnus äkta intentioner även om de verkar goda. Magnus kan vara någon som bara vill utnyttja Karin genom att ”sol-och-våra” henne.

Relationen mellan Magnus och Karin kan tydligast kopplas samman med Butlers teori om den heterosexuella matrisen där kvinnan och mannen står i en form av heteronormativ relationsdikotomi. Det rör sig om en heterosexuell eller heteronormativ relation. I enlighet med Connells kritik av testosteronforskning blir det en självklarhet att mannen vill sol-och-våra kvinnan. Varför står det inte ”hur vet vi att *någon* inte tänker sol-och-våra...” Varför just han?

Detta i sin tur skulle kunna utgöra grunden för ett maskulint beteende som brukar handla om egenskaper i form av sexuell lust.

Enligt den kritiska diskursanalysen kan även detta exempel ses som en kommunicerbar händelse eftersom den är en del av språket.

Carlson & von Brömsen (2011) menar sammanfattningsvis att läroböcker kan bidra till konstruktioner av normer gällande sociala relationer, sociala processer och praktiker. Beroende på hur läsandet av en text går till kan värderingar och föreställningar bli synliga eller osynliga, upprätthållas eller förändras.

Efter att *Söka svar* diskuterat olika etiska modeller görs en sammanfattning där eleven ska välja ut vilken etisk modell som passar bäst med olika dilemman. Ett av dessa dilemman handlar om en blodtransfusion till en trebarnsmamma. Mamman i fallet är döende men maken har, av religiösa skäl, bestämt sig för att inte låta läkaren ge mamman blod. Exemplet har jag tagit därför att jag kan koppla det till Butlers teori om den heterosexuella matrisen. Det kan röra sig om en heteronormativ relation där mannen och kvinnan också ställs mot varandra.

Exemplet kan även kopplas till Connells teori om hegemonisk maskulinitet där Connell diskuterar den patriarkala diskurs som har makt över kvinnorna samt de övriga männen i samhället. Connell exemplifierar med patriarkatet som är tanken om att männen styr och därmed underordnar kvinnor, men också vissa män, på olika nivåer. I det här exemplet rör det sig om att mannen står i en ledande maktposition över kvinnan. Utifrån diskursanalys kan vi ifrågasätta varför det är en man som måste stå i maktpositionen och ha en ledande och bestämmande roll i det etiska dilemman.

6.2 Framställningar av män i förhållande till normativa diskurser

I *Söka svar* handlar ett kapitel om Buddhism. Här går religionens huvudsakliga teser och poänger igenom på ett grundläggande sätt. Kapitlet avslutas med att elever ska svara på frågeställningar som rör religionens innehåll och följs upp av reflektionsfrågor. Frågorna handlar om att jämföra Buddhism med en västerländsk kultur och tradition samt vilka konsekvenser Buddhas karmalag kan få för människans moral. Slutligen ska eleven förklara på vilket sätt en buddhist skulle kunna resonera kring frågor som rör abort, dödsstraff och en soldats uppgift. I detta sammanhang finns en bild med texten:

Munkar demonstrerar mot Kinas förtryck av Tibet. Bilden av Buddhismen som enbart fridfull och världsfrånvärd lära stämmer inte helt med verkligheten. Ur religionen hämtas också styrka och mod till motstånd.

(Söka Svar 2009:107)

Ovan citatet har en bild placerats som visar minst sju stycken män. De är iklädda gula och röda kläder samt bär gröna huvudband med texten ”FREE TIBET”. Männerna ser ut att ha ett missnöjsamt och förargat ansiktsuttryck. De ser ut att skrika något okänt medan några av dem sträcker en knuten näve upp i luften.

Enligt texten föreställer detta ett gäng demonstrerande munkar som hämtar styrka och mod ur sin religion för att kunna protestera mot Kinas förtryck av Tibet.

Den här texten valdes pga. kopplingen till den hegemoniska maskulinitetens teori.

Enligt denna teori är aggressivitet, aktivitet och ilska egenskaper som anses vara mer legitima egenskaper för vissa grupper av män eller definitioner av maskulinitet. Enligt Connell är vissa män avskärmade från denna legitimitet genom att vara något annat, exempelvis feg, svag och fjollig. Connell (2008:102–103).

I kapitlet om Buddhism samt i *Söka svar* som helhet finns den här typen av man sällan representerade. Män representeras i större utsträckning via bilder och text via de legitima maskulinitetsnormerna Connell beskriver i den hegemoniska maskuliniteten. Män representeras också oftare utifrån att stå i en form av maktposition gentemot kvinnan som det föregående exemplet visar. Om det finns aspekter som dessa i en text så utgör de en del av en diskurs om maskulinitet vilken införlivar normer och beteenden hos den sociala individen. Det går att bekräfta att det inte alltid är så enkelt. Det finns inte enbart biologiska drifter utan man måste ta hänsyn till sociala processer också.

Enligt diskursanalysen kan även bilder vara ett exempel på en kommunicerbar händelse.

Utifrån Carlson & von Brömsen (2011) kan antas att inte bara rör sig om text. Även beroende på hur tolkandet av bilder går till kan värderingar och föreställningar bli synliga eller osynliga, upprätthållas eller förändras. Valet av texten är också kopplat till att bilden fanns vilket sammanfaller med uppsatsens syfte. I samma kapitel finns en bild och text där Tibets andlige ledare Dalai Lama framställs som en ickevåldsverkande väsen. På bilden riktar Dalai Lama sin uppmärksamhet mot en stor skara människor där övervägande del är kvinnor och små barn.

Känslan man får är att när det gäller sexuell aktivitet, makt, våld eller liknande så är det ofta män som representerar dessa attribut och roller vilket återkommer i mina valda exempel.

I inledningen till kapitlet som berör Abrahamitiska religioner (*Söka Svar* 2009:111) finns ett dendrogram av stamfadern Abrahams släktträd. Individerna i den schematiska uppställningen

av Abrahams ättlingar representeras av en symbol som bildligt liknar en liten person. Alla symboler som representerar en man bär färgen blå medan de symboler som representerar en kvinna bär färgen rosa. Att människor associerar män och kvinnor till dessa färger kan ses som en typisk norm och boken visar alltså på så vis hur upprätthållandet av detta fenomen kan se ut. (Kvinnofrontens nyhetsbrev, 2006)

I bokens kapitel om kristendom behandlas frågeställningar och krav inom den svenska kyrkan som rör kvinnliga och homosexuella präster. Boken leder här fram till frälsningstanken och visar en bild ur Elisabeth Ohlsons utställning *Ecce Homo*. I detta kapitel har författarna av *Söka Svar* (2009) valt en av bilderna som visar ett gäng män bakom en mördad eller misshandlad man. Männerna har olika klädstilar, några bär svarta jackor och militärbyxor medan någon har en mörk kostym. De flesta har rakat sina huvuden. Några av männen ser ut att ropa åt den mördade eller misshandlade mannen på marken. Några av dem ser ut att ropa mot kroppen. En av männen ser ut att stå och urinera vänd bort från kameran. Den mördade eller misshandlade mannen på marken är klädd i vit tröja och blå jeans. Skuggan av ett kors ser ut att kastas över hans kropp.

En av bilderna ur Elisabeth Ohlsons utställning *Ecce Homo* som visar ett av ondskans många ansikten i vårt samhälle.

(Söka Svar 2009:185)

Denna bild och text får mig att tänka på den hegemoniska maskulinitetens teori på samma sätt som exemplet om pojken och fotbollen samt munkarna. På bilden finns män som representerar de mer legitima attributen av maskulinitet. De är aggressiva och står i dominerande positioner gentemot en annan man som de har dödat eller misshandlat svårt. Mest kopplar jag männen på bilden till Connells resonemang om testosteronflöde och aktivitet. Liksom i tidigare exempel så lutar det åt att författarna påverkas av de teorier som Connell motsätter sig angående testosteronets påverkan på män.

Läroboken diskuterar inte, eller tar aldrig upp, begreppet genus eller övriga begrepp som maskulinitet. Boken präglas genomgående av att definiera människor som just "människor" eller "personer" som anhängare till en viss religion. I olika avsnitt diskuteras även kvinnans roll i de olika religionerna.

Även om kvinnor i Sverige har kunnat vigas till präster sedan 60-talet är det ingen självklarhet inom alla kyrkor. Det är endast inom den protestantiska kyrkan som kvinnliga präster tillåts och det finns fortfarande många män som kritiserar denna rättighet, ofta med stöd av citat ur Bibeln.

(Söka Svar 2009:183)

Citatet lyfter fram en diskussion om kvinnans roll i religion. Boken diskuterar och problematiserar i princip aldrig mannens roll eller genus i religion. Det nämns något kort om homosexuella präster i samband med diskussionen om kvinnans roll. Detta kan kopplas till den heterosexuella matrisen genom att *Söka svar* inte diskuterar HBT-personers roll i religion utan fokuserar i princip enbart på just heterosexuella kvinnors och mäns roller i religion.

6.3 Potentiella effekter och påverkan

Materialet har via exempel visat hur normer och beteenden som rör maskulinitet förekommit. Dessa exempel har också visat hur män framställs och diskuteras i läroböckerna i förhållande till normativa föreställningar om maskulinitet. I boken kopplas maskulinitet och män till olika typer av attribut som antas vara normer om maskulinitet. Dessa kan vara sport eller närmare bestämt fotboll, uppvaktning eller utnyttjande av kvinnan, ilska, mod, aggressivitet, våld, konflikt och färger. I princip skulle samtliga exempel kunna påverka elevers syn på maskulinitet.

Exemplet med pojken och fotbollen skulle kunna tolkas som oskyldigt, ”det är bara ett exempel” taget ur sitt sammanhang. Utifrån den kritiska diskursanalysen menar jag att detta exempel bearbetas av eleverna och lärarna i skolan vilket kan leda till en potentiell påverkan av den diskurs som rör normer om maskulinitet.

Det är detta som kan ses som den komplexa relation som finns i mötet mellan individerna och texten. Genom bokens språk om minstingen kan exemplet få potentiella effekter för diskursen om maskulinitet i klassrummet och skolan. Exempelvis kanske tanken om att pojkar spelar fotboll och är sportiga påverkas när eleverna läser texten. Påverkan beror på hur texten bearbetas i klassrummet via dialog, samspel och diskussioner med mera. Mitt första exempel skulle, om man drar en parallell till Carlson & von Brömsens forskning, kunna bidra till att

påverka uppfattningar och föreställningar om vad som är åtråvärda och eftersträvansvärda beteenden. Detta hänger alltså därför även samman med Holms studie eftersom fotboll och sportighet hos främst pojkar var eftersträvansvärt.

I exempel två, Karin och Magnus, talar exemplet pekar jag på två saker som skulle kunna påverka elevens syn på ett maskulint beteende. För det första att mannen ger kvinnan presenter med eventuella baktankar vilket skulle kunna tolkas som att Magnus är ute efter att utnyttja henne på något sätt. För det andra kan det anses som att det är mer feminint än maskulint att ta emot blommor. Enligt Connells hegemoniska maskulinitetsteori skulle det vara oacceptabelt för vissa män att ta emot blommor i present.

När elever och lärare läser och konsumerar detta exempel kan en eventuell norm om att män ska uppvakta kvinnor med feminint kodade objekt upprätthållas eller skapas.

I exempel tre, trebarnsmamman som behöver nytt blod för att överleva, kan framställningen av en man i ledande maktposition över kvinnan bidra till en eventuell påverkan av normer om maskulinitet eftersom makt kan vara ett maskulint attribut enligt Connells hegemoniska maskulinitetsteori.

Utifrån diskursanalys kan egenskaperna hos mannen i texten som auktoritär påverka elevens syn på normer om maskulinitet beroende på hur texten konsumeras eller bearbetas. Kvinnan kan ses vara i underläge och mannen kan ses vara i överläge. Ses det på detta sätt kan en påverkan gällande maskulinitetsnormen skapas. Exemplet med de tibetanska munkarna kan tolkas som ett förekommande av maskulina attribut vilka är styrka, mod och aggression. Dessa tre egenskaper kan uppfattas som typiska normer för ett maskulint beteende utifrån Connells kritiska perspektiv på testosteron samt densammes hegemoniska maskulinitetsteori. Bildens innehåll med koppling till den beskrivande texten tolkas och konsumeras av elever och lärare vilket inte utesluter en eventuell påverkan av elevens syn på normer om maskulinitet.

Exemplet där Dalai Lama framställs som ickevåldsverkande väsen i samband med en stor skara kvinnor och barn skulle också kunna innebära en påverkan. En koppling mellan kvinnor och barn i förhållande till ickevåld samt passivitet kontra flera texter och bilder där män kopplas samman med våld och aktivitet kan påverka bilden av maskulinitet som sådan.

Ecce homo-exemplet kan göra att elever kopplar ihop männen på bilden och de maskulina attribut boken ger dem. Innehållet på bilden betonar att de är ett av onskans många ansikten. Dessa onda människor bär något som, utifrån testosteron och hegemonisk maskulinitet, kan vara normativa maskulina attribut för våld och aggressivitet. När elever och lärare möter innehållet i bilden i kombination med textens budskap kan diskurser om maskulinitet påverkas. Genomgående beskriver *Söka svar* de flesta religioner som patriarkala strukturer samt diskuterar kvinnans roll. *Söka svar* verkar, i stort sätt, sakna en diskussion om mannen och problematiseringar av mäns roller.

Eftersom texten inte diskuterar maskulinitet och mäns roller konsumeras inte detta av elever, vilket kan bidra till att elevers syn på normer om maskulinitet inte diskuteras eller problematiseras i lika mycket som femininitet. Genom att koppla samman analysens exempel med diskursanalysen kan det hävdas att text och bild i *Söka svar* skulle kunna påverka elevers syn på maskulinitet.

7. Didaktisk anknytning

Även om den didaktiska anknytningen kan uppfattas som självklar vill jag dock lyfta fram ett par särskilt viktiga aspekter. Eftersom skolan kan ses som en institution som är med och påverkar samt konstruerar normer, värderingar om maskulinitet eller andra aspekter av genus är det viktigt att undersöka hur detta kan gå till. Precis som med kvinnor och femininitet finns det stereotypa roller och förmågor hos män och maskulinitet även i skolans värld vilket kan skapa hinder och trögheter i elevers lärande och utveckling.

Det finns som nämnt stora betygskillnader mellan de vi kallar pojkar och flickor (DEJA 2010) vilket kan böttna i bland annat konstruktionen av kön och vilka förväntningar och värden som ställs i förhållande till huruvida man definieras som man eller kvinna.

Det andra som kan vara viktigt att belysa är (som tidigare nämnt) att män och maskulinitet inte verkar diskuteras eller problematiseras lika mycket som kvinnor och femininitet. Detta är intressant i sig men även ett problem därför att det ligger till grund för undervisningen. Jag menar att detta ligger till grund för undervisningen därför att material i form av läroböcker kan påverka hur elever resonerar kring normer om maskulinitet eller femininitet.

Samtidigt har skolan med stöd av duktiga och professionella lärare en unik möjlighet att genom sin undervisning utmana och problematisera rådande normer vilket kan ge både

kvinnor och män nya möjligheter i sin utveckling och syn på verkligheten. Om lärare och elever blir bättre på att uppmärksamma exempel på normer av maskulinitet (se: analys) finns det kanske en möjlighet att medvetandegöra normer och förändra dem istället för att upprätthålla dem.

Sammanfattningsvis menar jag att elever och lärare möter olika typer av fenomen i klassrummet. I detta fall möter de text och bild. Beroende på hur elever och lärare bearbetar text och bild kan detta skapa potentiella effekter på normer om maskulinitet. Normer om maskulinitet förekommer i den rådande diskursen på skolan eller i klassrummet. Potentiella effekter kan exempelvis handla om att normer förstärks, reproduceras eller förändras.

8. Sammanfattning och avslutande diskussion

När det gäller frågeställningarna i min uppsats så har jag kommit fram till följande. Det förekommer normer och beteenden som rör maskulinitet i *Söka svar* och de framställs och diskuteras utifrån det som jag har kopplat till i teorierna.

När det gäller huruvida vad som finns i boken *Söka svar* som kan påverka elevers syn på maskulinitet, där flera exempel har lyfts fram, har exempel på eventuell påverkan påvisats.

Det första som uppmärksammades var pojken som med liv och lust prövade sin första fotboll där fotboll relaterades till könet pojke och tolkades som tecken på normativa föreställningar om maskulinitet. Resonemanget var att fotboll kan ses som en klassisk maskulin sport som oftast förväntas utövas av pojkar och män högt i den hegemoniska maskuliniteten. Pojkar som leker med dockor skulle exempelvis ligga lågt i den hegemoniska maskuliniteten.

Detta kopplades även till (Holm 2008) där jag menade att bokens exempel på pojken och fotbollen kan uppfattas som normerande eller klyschig.

Med diskursanalys sågs detta exempel som en kommunicerbar händelse eftersom den är en del av språket. Det handlar om en skriftlig text och textens innehåll sågs som att den tolkades och konsumerades av elever och lärare, vilket kunde innebära att normer etableras som handling eller åsikt i sociala praktiker. Exemplet knöts även till Carlson & von Brömssen (2006) genom att betona hur läroböcker kan bidra till att konstruera normer för sociala relationer, sociala processer och praktiker. Det andra som uppmärksammades var exemplet i boken med anknytning till sinnelagsetik. Boken vill med ett didaktiskt exempel förklara för eleven hur sinnelagsetik kan fungera i praktiken. Detta gör boken genom att beskriva hur en

man vid namn Magnus kunde vara en person med dolda baktankar gentemot kvinnan, Karin, trots hans uppvaktande av henne. Resonemanget var att en man med dolda intentioner gentemot en kvinna kan ses som en normativ föreställning om maskulinitet och kan även kopplas till teorin om den heterosexuella matrisen. Teorin handlar, som nämnt, bland annat om att relationen mellan man och kvinna är den normala utgångspunkten. De står ofta i en form av konflikt gentemot varandra (Butler 2006). Det rör sig alltså inte om två killar eller två tjejer i en homogen relation där den ena uppvaktar samma kön med baktankar som rör normer och beteenden om maskulinitet. Detta bekräftade Connells teoribildning om hierarkiska ordningar mellan det feminina och det maskulina.

Relationen mellan Magnus och Karin anslöts också till Butlers teori om den heterosexuella matrisen där kvinnan och mannens relation är central. Enligt den kritiska diskursanalysen sågs detta exempel i materialet som en kommunicerbar händelse eftersom den är en del av språket. Den normativt maskulina beskrivningen av Magnus bestod av en skriftlig text vars innehåll kan tolkas och konsumeras av elever och lärare. Detta kan innebära att normen etableras som handling eller åsikt i sociala praktiker.

Exemplet kopplades vidare till Carlson & von Brömsen (2011) genom att förklara hur läroböcker kunde bidra till konstruktioner av normer gällande sociala praktiker. Beroende på hur läsandet av en text gick till kunde därför värderingar och föreställningar påverkas. Det tredje exemplet som uppmärksammades var fallet med den döende trebarnsmamman och den styrande pappan. Mamman behöver en blodtransfusion för att överleva men pappan bestämmer att detta inte bör genomföras då det står i strid med hans religiösa uppfattningar. Boken hade kunnat välja ett annat kön på föräldrarna eller vänt på deras roller eftersom sjukdomstillstånd inte tillfaller ett kön. Eftersom det aldrig framgår vilken religion sammanhanget rör öppnar det också upp för en möjlighet av materialets författare att ändra på eller neutralisera familjekonstruktionen.

Därför menar jag att boken skulle kunnat acceptera en större valfrihet och nyansering av exemplet istället för att ge mannen all makt eller belägga honom med ett maktrelaterat ansvar. Exemplet med blodtransfusionen återkopplades till den heterosexuella matrisen genom att exemplet ansågs vara normativt. Jag kopplade också det till den hegemoniska maskuliniteten eftersom makt sågs som ett viktigt och högt stående maskulint attribut.

Det fjärde exemplet behandlade en illustration av arga, demonstrerande munkar. Resonemanget byggde på att munkarnas beteende kopplades till liknande faktorer som ilska och aggressivitet som ansågs närmare knutna till normer och beteenden som rör maskulinitet än vad passivitet och sentimentalitet är utifrån Connells hegemoniska maskulinitet. Boken hade även kunnat inkludera kvinnliga munkar som demonstrerar lika aggressivt, starkt och modigt eller manliga munkar som demonstrerar på ett passivt sätt.

Enligt den hegemoniska maskulinitetens teori skulle aggressivitet, aktivitet och ilska kunna stå högre upp i den maskulina hierarkin än passivitet, sentimentalitet och fredsivran.

Enligt diskursanalys ses bilden vara ett exempel på en kommunicerbar händelse vars innehåll med koppling till den beskrivande textens innehåll anses kunna tolkas och konsumeras av elever och lärare. Vilket utifrån Carlson & von Brömsen (2011) förklaras påverka norm och handling i den sociala praktiken.

Det femte exemplet handlar om Dalai Lama som presenteras som ickevåldsbrukande väsen i samband med kvinnor och barn. Kvinnor förekommer i princip aldrig som verkare i samband med våld eller aggression i *Söka svar*. Detta ger en viss bild av maskulinitet som jag diskuterat tidigare.

Det sjätte exemplet som uppmärksammas var illustrationen av ett gäng män som precis varit i färd eller färdiga med att misshandla eller mörda en annan man. Männens utseende och beteende analyseras och kopplas till stereotypifiering relaterat till normer och beteenden som rör maskulinitet. Bildens innehåll där maskulinitet kopplas samman med normer om aggressivitet och stereotypa kläder som enligt diskursanalys tolkas och konsumeras av elever och lärare vilket kan innebära att normerna etableras som handling eller åsikt i sociala praktiker. Detta förklaras på samma sätt som tidigare exempel utifrån Carlson & von Brömsen (2011).

Det slutliga exemplet handlade om att boken aldrig tog upp begreppet genus eller kön. Boken präglas genomgående av att definiera människor som just ”människor” eller ”personer” som anhängare till en viss religion. Boken diskuterar vid olika avsnitt kvinnans roll i de olika religionerna. Kvinnans roll diskuteras, som jag tidigare nämnt, medan mannens roll aldrig gör det. Enligt Fairclough (2003) är den komplexa relationen mellan sociala strukturer och händelser kallad social praktik. I uppsatsen gäller denna relation mötet mellan

lärobokens texter och bilder med läraren och elevernas agerande. Det var i förhållande till detta som den didaktiska anknytningen gjordes. Vidare forskning kan vara av intresse genom en fenomenologisk studie ute i praktiken där läroböcker används. Exempelvis genom observation i klassrum där elever och lärare interagerar med texter med könsnormativt innehåll om män och maskulinitet. För att sedan med stöd av uppsatsens teorier analysera hur diskurser om män och maskulinitet låter. Det kan vara minst lika viktigt att lärare och elever uppmärksammar, utmanar och problematiserar maskulinitet på samma sätt som femininitet.

Utifrån det jag har läst tycker jag i alla fall att *Söka svar* är en bra bok för gymnasieelever. Det jag saknar är en diskussion och problematisering av män och maskulinitet samt en större inkludering av HBT-personer. Alla oavsett sexualitet, åsikter, kön och identitet bör ha möjlighet att kunna relatera till etiska dilemman och kunna förstå andra religioner genom att sätta sig in i hur andra människor tänker. Kanske kan en sådan bok skrivas någon gång i framtiden.

Källförteckning

Elektroniska källor

DEJA -Delegationen för jämställdhet i skolan (2010). *Flickor, pojkar, individer: om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan : slutbetänkande*. Stockholm: Fritze. Från <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/158427>

Kvinnofrontens nyhetsbrev på nätet (2006-01-22)
Från: http://home.swipnet.se/kvinnofronten/Nyhetsbrev/2_06/flickbla.htm

Skolverket (2006) *Läroplanen för de frivilliga skolformerna - lpf 94*
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1071>

OECD (2010), PISA (2009) *Results: What Makes a School Successful? – Resources, Policies and Practices (Volume IV)*
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264091559-en>

Berge, B-M. & Widding, G. (2006). *En granskning av hur kön framställs i ett urval av läroböcker. Underlagsrapport till Skolverkets rapport "I enlighet med skolans värdegrund"*, Umeå: Umeå universitet.
Från http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.22922!/Menu/article/attachment/K%25F6n.pdf

Holm, Ann-Sofie (2008) *Relationer i skolan: en studie av femininiteter och maskuliniteter i år 9*. GUPEA
Från https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/17220/5/gupea_2077_17220_5.pdf

Connell och Messerschmidt (2005). *Hegemonic masculinity, Rethinking the concept*
Från <http://gas.sagepub.com/content/19/6/829.short>

Litteratur

Ambjörnsson, Fanny (2006) *Vad är queer?* Stockholm: Natur och Kultur

Alvesson, M & Skjöldberg, K. (2008) *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur

Börjeson, M & Palmblad, E (Red) (2007) *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber

Butler, Judith, (2004) *Genus ogjort*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag

Carlson, M. & von Brömssen, K. (Red.) (i press, 2011) *Kritisk läsning av pedagogiska texter - Genus, etnicitet och andra kategoriseringar*. Lund: Studentlitteratur

- Connell, Raewyn (2002) *Om Genus*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos
- Connell, Raewyn (2008) *Maskuliniteter*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos
- Gansten, Martin (2008) *Bhagavad-Gita. Vishet och yoga*. Bokförlaget: Nya Doxa
- Grahn, K. (2006). Idrottare och flickor. Genuskonstruktioner i idrottens läromedel. I G. Patriksson (red): *SVEBI:s årsbok* (2006).
- Fairclough, Norman (2003). *Analysing Discourse, Textual analysis for social research*. London: Routledge
- Fairclough, N (1992) *Discourse and social change*, Cambridge: Polity Press
- Fairclough, N.; Wodak, R. 1997: Critical discourse analysis. In: T. Van Dijk (Hg.): *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. London: Sage
- Fairclough, Norman (2010): *Critical Discourse Analysis - The Critical Study of Language*, Second edition, Pearson Education
- Fairclough, N (2003) *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*, London: Routledge
- Flennegård Mattsson, Malin och Eriksson, Leif (2009). *Söka Svar* Stockholm: Liber
- Howarth, D. (2007) *Diskurs*. Malmö: Liber
- Potter, J (1996) *Representing reality: discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage
- Widerberg, K (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2009), *Diskursanalys som teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur